

Τα διδακτικά μέσα στο μάθημα της Γεωγραφίας - Συγκριτική θεώρηση

Κλαίρη Γιώτη¹, Απόστολος Κατσίκης²

¹ Εκπαιδευτικός, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
clairegioti@sch.gr

² Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, ΠΤΔΕ akatsiki@cc.uoi.gr

Περίληψη. Στην παρούσα εργασία παρουσιάζονται τα διδακτικά μέσα που προτείνονται στα αντίστοιχα προγράμματα σπουδών για το μάθημα της Γεωγραφίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση σε Ιταλία, Αγγλία, Αυστραλία, ΗΠΑ και Ελλάδα. Τα αναφερόμενα εδώ ως μέσα είναι: εγχειρίδια, υποστηρικτικό υλικό για τις συγκεκριμένες διδακτικές πρωτοβουλίες (χάρτες, φωτογραφίες, υδρόγειος σφαίρα, λογισμικό κ.ά.) και οι σε απευθείας σύνδεση πηγές, που αυξάνονται σε αριθμό καθώς οι εξελίξεις της Τεχνολογίας της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών (ICT) συνεχώς κερδίζουν έδαφος. Επιχειρείται μια συγκριτική παρουσίαση της έγκρισης, της επιλογής, της παραγωγής, της διακίνησης και της χρήσης των διδακτικών εγχειριδίων. Ακόμη παρουσιάζεται η κατάσταση που επικρατεί στο ελληνικό σχολείο όσον αφορά τη χρήση των μέσων, όπως πιστοποιείται και από άλλες έρευνες.

Εισαγωγή

Η θέση της Γεωγραφίας στο εκπαιδευτικό σύστημα έχει αποτελέσει αντικείμενο έρευνας τις τελευταίες δεκαετίες τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλες χώρες.

Οι χώρες Αγγλία, Αυστραλία, Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ), Ιταλία και Ελλάδα, που παρουσιάζονται εδώ, επιλέχθηκαν με βάση τη γεωγραφική τους θέση καλύπτοντας έτσι τρεις ηπείρους. Η Αγγλία έχει να επιδείξει μια μακρά και επιβεβαιωμένη παράδοση μελέτης και διδασκαλίας του μαθήματος της Γεωγραφίας. Η Αυστραλία εδώ και περίπου δυο δεκαετίες εφαρμόζει την ενοποιημένη (integrated) προσέγγιση κοινωνικών και ανθρωπιστικών σπουδών. Οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής έχουν ένα σταθερό εκπαιδευτικό σύστημα και ήταν η πρώτη χώρα που έδωσε έμφαση στη σχολική γεωγραφική εκπαίδευση. Η Ιταλία είναι μια χώρα μεσογειακή και γειτονική στην Ελλάδα, με παράδοση στη χαρτογραφία, και που επιπλέον παρουσιάζει ενδιαφέρον εξαιτίας της ευρείας και σημαντικής πρόσφατης μεταρρύθμισης του εκπαιδευτικού της συστήματος.

Ο ρόλος των διδακτικών μέσων στη διδασκαλία της Γεωγραφίας υπήρξε ανέκαθεν σημαντικός και η χρήση τους έχει μακρά παράδοση. Η Γεωγραφία, λόγω της ιδιοτυπίας της η οποία συνίσταται στην αδυναμία, στις περισσότερες των περιπτώσεων, άμεσης επαφής με το προς διδασκαλία αντικείμενο και εξαιτίας της πολλαπλότητας των θεματικών της πεδίων, απαιτεί τη χρήση πολλών και διαφορετικού είδους διδακτικών μέσων. Επομένως εύκολα συνάγεται η σχέση-εξάρτηση μεταξύ της επιτυχίας της διδασκαλίας του γεωγραφικού μαθήματος και της σωστής επιλογής και χρήσης διδακτικών μέσων (Κατσίκης κ.ά. 2004).

Τα μέσα (πόροι) μπορούν να ασκήσουν ιδιαίτερη επίδραση στη διδασκαλία και την εκμάθηση. Αφ' ενός, μπορούν να χρησιμεύσουν ως ένας οδηγός (ή απαίτηση) σχετικά με αυτό που πρόκειται να διδαχθεί και αφετέρου έλλειψη κατάλληλων βιβλίων και άλλων υλικών μπορεί να εμποδίσει τη μάθηση των παιδιών. Ακόμη, σε έρευνες (Λαμπρινός κ.ά. 2002, Κατσίκης κ.ά. 2004) διαπιστώθηκε ότι όσο περισσότερα εποπτικά μέσα χρησιμοποιούνται κατά τη διδασκαλία του μαθήματος της Γεωγραφίας, τόσο πιο εύκολο και

ελκυστικό γίνεται για τους μαθητές. Τα αναφερόμενα εδώ ως μέσα είναι: εγχειρίδια, υποστηρικτικό υλικό για τις συγκεκριμένες διδακτικές πρωτοβουλίες (χάρτες, φωτογραφίες, υδρόγειος σφαίρα, λογισμικό κ.ά.) και οι σε απευθείας σύνδεση πηγές, που αυξάνονται σε αριθμό καθώς οι εξελίξεις της Τεχνολογίας της Πληροφορικής και των Επικοινωνιών (ICT) κερδίζουν έδαφος.

Η παρούσα εργασία στηρίζεται στη συγκριτική μελέτη των προγραμμάτων σπουδών για το μάθημα της Γεωγραφίας των χωρών: Αγγλία, Αυστραλία, Ιταλία, ΗΠΑ και Ελλάδα. Τις πρωτογενείς πηγές μελέτης αποτέλεσαν τα προγράμματα σπουδών της κάθε χώρας (National Curriculum, Human Society & Its Environment k-6, Indicazioni Nazionali per i Piani di Studio Personalizzati nella Scuola Primaria, Geography Education Standards Project και ΑΠΣ Γεωγραφίας) για το συγκεκριμένο μάθημα, όπως ορίζονται από τους αντίστοιχους υπεύθυνους εκπαιδευτικούς φορείς.

Το διδακτικό εγχειρίδιο

Το διδακτικό εγχειρίδιο θεωρείται, ακόμα και σήμερα, το σημαντικότερο μέσο διδασκαλίας και μάθησης. Οι λόγοι που το καθιστούν τόσο σημαντικό είναι γιατί κατευθύνει την πορεία της διδασκαλίας ως κύρια πηγή άντλησης πληροφορίας, συνιστά πηγή πληροφόρησης, δραστηριοποιεί κίνητρα, προσφέρει αυτόνομη, έγκυρη και γενικής αποδοχής συλλογή υλικού, είναι άμεσα προσεγγίσιμο και επιτελεί και άλλες λειτουργίες, όπως: διαφοροποιεί τη σχολική εργασία, προσφέρει άσκηση πάνω στη θεωρία και ελέγχει την επιτυχία της μάθησης, συμβάλλει στην κοινωνικοποίηση των μαθητών (Μπονίδης 2004). Αυτό θα ήταν απόλυτα δικαιολογημένο για κάποια μαθήματα (π.χ. Γλώσσα), αλλά ειδικά για το μάθημα της Γεωγραφίας οι πληροφορίες και το υλικό μελέτης μπορεί να αντληθεί και από άλλες πηγές, άμεσες ή αναπαραστατικές, ειδικότερα στην σημερινή εποχή της πληροφορικής και της τεχνολογίας.

Στις προαναφερθείσες χώρες τα εγχειρίδια παράγονται από το κράτος ή από εμπορικούς εκδότες. Η κυβερνητική επιρροή ή ο έλεγχος ποικίλλει. Αναπόφευκτα, ακόμη και στις χώρες όπου κανένας επίσημος έλεγχος δεν ασκείται (Αγγλία, Ιταλία), οι κανονισμοί του προγράμματος σπουδών ή οι οδηγίες προβάλλουν έναν περιορισμό. Αλλού τα κείμενα προκαθορίζονται ή υπάγονται σε έγκριση από το κράτος (Ελλάδα, ΗΠΑ, Γερμανία). Τα εγχειρίδια δεν υποβάλλονται σε κρατική έγκριση στην Αυστραλία, την Αγγλία, την Ιταλία και σε κάποιες πολιτείες των ΗΠΑ. Στις περισσότερες περιπτώσεις, τα υπουργεία ή οι επίσημες υπηρεσίες σχετικές με την εκπαίδευση παρέχουν τις οδηγίες και το υποστηρικτικό υλικό για τους δασκάλους, συχνά δωρεάν (ιδιαίτερα σε περιπτώσεις που εισάγονται συγκεκριμένα καινοτόμα προγράμματα σπουδών). Τέτοια υλικά γίνονται όλο και περισσότερο απευθείας προσβάσιμα (online). Στη συντριπτική πλειοψηφία των χωρών, ο δάσκαλος μπορεί να παραγάγει τα υλικά διδασκαλίας και εκμάθησης, αλλά οι περισσότεροι δάσκαλοι χρησιμοποιούν τα δημοσιευμένα υλικά (Le Metais, J. 2003).

Στις χώρες όπου τα εγχειρίδια δεν προκαθορίζονται, οι οδηγίες του προγράμματος σπουδών, οι απαιτούμενοι στόχοι μάθησης και οι κυρίαρχες μορφές διδασκαλίας επηρεάζουν το περιεχόμενο. Επιπλέον, το κράτος μπορεί να παρέχει οδηγίες σχετικά με το κόστος και τη συχνότητα των επανεκδόσεων (Ιταλία) ή κριτήρια (Αγγλία) για την αξιολόγηση και την επιλογή των βιβλίων (Le Metais, J. 2003, O'Donnell, S. 2004). Έτσι, έχουν οριστεί σαφή κριτήρια όπως: σχετικότητα, και συμμόρφωση με το πρόγραμμα σπουδών, καταλληλότητα για την τάξη για την οποία προορίζονται, εγχειρίδια που συμπεριλαμβάνουν δραστηριότητες για την ενίσχυση της μαθησιακής εμπειρίας των μαθητών σε μια σειρά δυνατοτήτων (δραστηριότητες υποστήριξης και επέκτασης), εγχειρίδια που απεικονίζουν τα ερευνητικά συμπεράσματα, διαθεσιμότητα των οδηγιών για τους δασκάλους και άλλου υποστηρικτικού

υλικού ή, αντιθέτως, η δυνατότητα του εγχειριδίου να σταθεί μόνο του, παρουσίαση, ποιότητα και τιμή, και συχνότητα των ενημερώσεων των στοιχείων (Le Metais, J. 2003).

Στην Αγγλία τα εγχειρίδια παράγονται εμπορικά, δεν εγκρίνονται από το κράτος και επιλέγονται για χρήση από τους δασκάλους των τάξεων. Στην Αυστραλία τα εγχειρίδια δεν εγκρίνονται από τα κράτη/ περιφέρειες, αλλά επιλέγονται σε σχολικό επίπεδο από τους δασκάλους. Η παραγωγή είναι συνήθως εμπορική, αλλά κάποιες «Επιτροπές Εκπαίδευσης» (Board of Studies) παράγουν και εκδίδουν το υποστηρικτικό υλικό. Οι γονείς συνήθως τα αγοράζουν ή καταβάλλουν ένα ποσό για τη μίσθωσή τους. Στις ΗΠΑ περίπου οι μισές από τις πολιτείες συστήνουν βιβλία σε επίπεδο πολιτείας, μετά από κάποια διαδικασία επιλογής με βάση τις οδηγίες του προγράμματος σπουδών. Συνήθως παράγονται εμπορικά και, στις περισσότερες πολιτείες παρέχονται δωρεάν στους περισσότερους μαθητές. Ο μεγάλος πληθυσμός παιδιών στην Καλιφόρνια και το Τέξας (και συνεπώς η αγοραστική δύναμη σε βιβλία) επιτρέπουν σε αυτές τις πολιτείες να έχουν μια ουσιαστική επιρροή στα εγχειρίδια που προσφέρονται για πώληση σε άλλες πολιτείες. Στην Ιταλία υπάρχει κρατική καθοδήγηση σχετικά με το κόστος και τη συχνότητα των αναπροσαρμογών, αλλά το κράτος δεν προκαθορίζει ούτε εγκρίνει. Τα εγχειρίδια για τα παιδιά των σχολείων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης παρέχονται δωρεάν, ενώ αγοράζονται συνήθως στην ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αν και σταδιακά διατίθεται κάποια χρηματοδοτική συνδρομή.

Η παραπάνω αναφορά στην παραγωγή και διάθεση των διδακτικών βιβλίων κρίθηκε απαραίτητη για να τονιστεί η θέση των άλλων χωρών απέναντι στο θέμα και να διαφανεί η διαφορά στη φιλοσοφία που διέπει το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Στην Ελλάδα η έγκριση των βιβλίων είναι κρατική, η επιλογή τους γίνεται από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (φορέας του ΥΠΕΠΘ) μετά από διαγωνισμό που προκηρύσσει, η παραγωγή είναι κρατική (ΟΕΔΒ) και παρέχονται δωρεάν σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Η κρατική επιλογή των διδακτικών βιβλίων και η επιβολή ενός μόνο εγχειριδίου –πέρα από τις οποιοσδήποτε ιδεολογικές αντιρρήσεις που εγείρονται- περιορίζει τη δυνατότητα του εκπαιδευτικού να προσαρμόσει τη διδασκαλία στα τοπικά γεωγραφικά στοιχεία του περιβάλλοντος, στις άμεσες εμπειρίες των μαθητών και στις κοινωνικές και πολιτιστικές επιρροές από αυτό, στοιχεία που είναι βασικά στην εποικοδομητική μάθηση και τη διαθεματική προσέγγιση.

Στο παρελθόν είχε ασκηθεί κριτική για τα ελληνικά βιβλία Γεωγραφίας, γιατί δεν συμβαδίζουν με την εποχή τους (τα ισχύοντα βιβλία του δημοτικού σχολείου, εκτός εκείνου της Ε΄ τάξης, έχουν γραφτεί στις αρχές της δεκαετίας του '80), η διάρθρωση της ύλης δεν εξυπηρετούσε σωστά τους μαθησιακούς στόχους, η εικονογράφηση, η παράθεση και η λειτουργικότητα χαρτών και διαγραμμάτων σπάνια ήταν οι ενδεδειγμένες (Ρέντζος 1984, Κατσίκης 2001).

Τα προτεινόμενα διδακτικά μέσα στα προγράμματα σπουδών

Όπως αναφέρθηκε στα διδακτικά μέσα, εκτός από τα εγχειρίδια, περιλαμβάνονται χάρτες, φωτογραφίες, η υδρόγειος σφαίρα, λογισμικό, το διαδίκτυο και υποστηρικτικό υλικό για τον εκπαιδευτικό. Ειδικότερα οι χάρτες είναι σημαντικοί ως εποπτικά μέσα διδασκαλίας, γιατί *«βοηθούν τους μαθητές στη σωστή αντίληψη και κατανόηση των ποικίλων γεωγραφικών στοιχείων και σχέσεων, συντελούν στην ερμηνεία και κατανόηση των αντικειμένων, φαινομένων και γεγονότων με τον προσδιορισμό αυτών, δημιουργούν νέες παραστάσεις στους μαθητές για τμήματα της επιφάνειας της γης άγνωστα μέχρι εκείνη τη στιγμή γι' αυτούς και ευνοούν την επισκόπηση μεγάλων τμημάτων της γης* (Λαμπρινός 2001).

Στην Αγγλία στο παραδοσιακό αποκεντρωτικό εκπαιδευτικό σύστημα, τα σχολεία έχουν την ιδιαίτερη ελευθερία να καθορίσουν το χαρακτήρα και τη διακριτική φύση του προγράμματος σπουδών τους- και κατά συνέπεια την επιλογή και χρήση των διδακτικών μέσων-, παρόλο που η εισαγωγή του National Curriculum καθορίζει κάποιους βασικούς

στόχους και σκοπούς για το μάθημα της Γεωγραφίας σε κάθε εκπαιδευτικό στάδιο. Όλο και περισσότερο, τα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης παρουσιάζουν καινοτόμους και δημιουργικούς τρόπους χρήσης αυτής της ευελιξίας (QCA 2004). Οι μαθητές πρέπει να μάθουν να χρησιμοποιούν τη γεωγραφική γλώσσα και να σχεδιάζουν χάρτες και διαγράμματα προκειμένου να μεταβιβάσουν τις γεωγραφικές πληροφορίες, να διαβάσουν τη λογοτεχνία και να εξάγουν πληροφορίες από πηγές όπως βοηθητικά βιβλία, CD-ROM, ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και διαδίκτυο.

Στην Αυστραλία (NSW) η Γεωγραφία αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου διδακτικού αντικειμένου («Η ανθρώπινη κοινωνία και το περιβάλλον της»), που πραγματεύεται διαθεματικά συγκεκριμένες διδακτικές ενότητες. Σε κάθε μια από αυτές προτείνονται τα απαραίτητα διδακτικά μέσα, που περιλαμβάνουν τους χάρτες εννοιών (Novak n.d.), τις γραφικές παραστάσεις, τα διαγράμματα ροής, τις βάσεις δεδομένων υπολογιστών, τις φωτογραφίες, τα στατιστικά δεδομένα, τις επιδείξεις, τα παιχνίδια εκμάθησης, τη χαρτογράφηση, την υδρόγειο σφαίρα και την εργασία πεδίου. Οι μαθητές κατά τη διαδικασία μάθησης μαθαίνουν να συλλέγουν και να μεταβιβάζουν τις γεωγραφικές πληροφορίες από ποικίλες πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές (Board of Studies NSW 1998, Board of Studies NSW 2004). Οι πρόσφατες εξελίξεις στην τεχνολογία των πληροφοριών και της επικοινωνίας παρέχουν απaráμιλλες ευκαιρίες για μάθηση, καθώς επιτρέπουν στο μαθητή να μάθει με νέους και διαφορετικούς τρόπους, όπως αυτός της αλληλεπίδρασης με ανθρώπους σε απόμακρα μέρη. Το World Wide Web δίνει τη δυνατότητα για διάλογο με μαθητές από κοινότητες που είναι παρόμοιες ή διαφορετικές από τη δική του, να ελέγχει τα γεγονότα που είναι τρέχοντος ενδιαφέροντος ή που συσχετίζονται άμεσα με την εμπειρία μάθησης στην τάξη, να έχει πρόσβαση στις ειδήσεις για τοπικά, εθνικά και παγκόσμια γεγονότα, να μοιραστεί το σχεδιασμό projects με μαθητές από άλλα μέρη και να συμμετέχει σε ομαδικές δράσεις (Board of Studies 1998).

Στις συστάσεις του ιταλικού Υπουργείου Παιδείας σχετικά με τα διδακτικά μέσα για το μάθημα της Γεωγραφίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, αναφέρονται τα εξής: «Οι διδακτικές τεχνικές και τα μέσα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν είναι διάφορα και διαφορετικά. Μπορούν να χρησιμοποιηθούν αυτά που θεωρούνται πιο αποτελεσματικά ή πιο γρήγορα προσεγγίσιμα για τον προκαθορισμένο στόχο. Μπορεί να ανατρέξει κανείς σε εργασία πεδίου ή στην ανάγνωση χαρτών, προοδευτικά μπορεί να περάσει στην κατασκευή θεματικών χαρτών ή σε απλές γραφικές παραστάσεις, στη γεωγραφική συσχέτιση, στη μελέτη φωτογραφιών, ντοκιμαντέρ και ταινιών, στη χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του διαδικτύου. Κάθε φορά χρησιμοποιούνται τα κατάλληλα και σύγχρονα όργανα» (MIUR 2002). Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στη δημιουργία νοητικών χαρτών από τους μαθητές, που αποτελούν γνωστικούς χάρτες οργανωμένους στο χώρο χρησιμοποιώντας τη γεωγραφική γλώσσα και που συχνά είναι φορείς συναισθημάτων και όχι ακριβούς αποτύπωσης του χώρου.

Αντίστοιχα η αμερικανική επιτροπή αξιολόγησης στο project 2001 (NAEP, n.d.) αναφέρει: «Η μελέτη της γεωγραφίας απαιτεί τη χρήση πολυάριθμων εργαλείων, εννοιών και δεξιοτήτων. **Τα εργαλεία**, όταν χρησιμοποιούνται από κοινού με την άμεση παρατήρηση μιας θέσης και των χαρακτηριστικών της, επιτρέπουν στους μαθητές να αξιοποιήσουν τις πληροφορίες και τη γνώση για τον κόσμο, να ενισχύσουν τις χωρικές προοπτικές τους και να αναπτύξουν μια κατανόηση της ανάλυσης στη γεωγραφία. Τα γραφικά εργαλεία κυμαίνονται από τους απλούς χάρτες ως τα σύνθετα γραφικά των υπολογιστών. Οι δάσκαλοι και μαθητές που έχουν πρόσβαση στους υπολογιστές αναγνωρίζουν όλο και περισσότερο τη χρησιμότητά τους σε όλες τις τάξεις ως μέσο ενίσχυσης της γνώσης και διεύρυνσης των βασικών δεξιοτήτων στη γεωγραφία. **Οι χάρτες**, το πιο βασικό εργαλείο της γεωγραφίας, χρησιμοποιούνται για τη μελέτη των μορφών στο χώρο. Οι χάρτες μπορούν να κυμανθούν από τους πολύ προσωπικούς νοητικούς χάρτες ως τις σύνθετες προβολές χαρτών, τις χαρτογραφήσεις και τους θεματικούς

χάρτες. Άλλα εργαλεία περιλαμβάνουν τους άτλαντες, τις σφαίρες και άλλα τρισδιάστατα μοντέλα. Επιπλέον, αυτή η κατηγορία εργαλείων συμπεριλαμβάνει τις αεροφωτογραφίες και τις δορυφορικές εικόνες που παρέχουν τα γραφικά στοιχεία που επιτρέπουν στους μαθητές να μελετήσουν τη γη λεπτομερώς. Όλο και περισσότερο, οι μαθητές διαχειρίζονται τα χωρικά στοιχεία με τη βοήθεια των υπολογιστών. Παραδείγματος χάριν, τα γεωγραφικά συστήματα πληροφοριών (GIS¹), εργαλεία που χρησιμοποιούνται πολύ συχνά για αυτόν τον χειρισμό, εργάζονται με δεδομένα που αναλύουν και τα πραγματικά και τα πιθανά σχέδια χρήσης της γης και των μορφών του εδάφους». Τα Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών χρησιμοποιεί σήμερα το 1% των αμερικανικών λυκείων (Kerski 2001), αν και όλο και πιο συχνά παρουσιάζονται στο διαδίκτυο ειδικά διαμορφωμένα λογισμικά και για μαθητές μικρότερων ηλικιών. Στα ίδια πλαίσια κινούνται τα πρότυπα που υιοθέτησαν οι πολιτείες εναρμονίζοντας το πρόγραμμα σπουδών τους με τα National Standards for Geography. Για παράδειγμα στην πολιτεία της Pennsylvania, όπου η Γεωγραφία εισάγεται από την τρίτη τάξη (3rd grade), προτείνεται ένα σταδιακό πέρασμα από την αναγνώριση των γεωγραφικών εργαλείων και της χρήσης τους, στην περιγραφή τους (6th grade), στην ερμηνεία (9th) και τελικά στην ανάλυση δεδομένων και ζητημάτων μέσα από μια χωρική προοπτική χρησιμοποιώντας τα κατάλληλα γεωγραφικά εργαλεία (12th) (Pennsylvania Department of Education 2002).

Στο Αναλυτικό πρόγραμμα Σπουδών για τη Γεωγραφία στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ορίζεται: «Το διαθέσιμο διδακτικό υλικό για τη διδασκαλία της Γεωγραφίας στο Δημοτικό σχολείο απευθύνεται αφενός στο μαθητή, αφετέρου στο δάσκαλο. Το διδακτικό υλικό για το μαθητή θα πρέπει να περιλαμβάνει το Βιβλίο του Μαθητή και το Τετράδιο Εργασιών (όπου αυτό κρίνεται απαραίτητο, ενώ το διδακτικό υλικό για τον δάσκαλο θα πρέπει να περιλαμβάνει το Βιβλίο του Δασκάλου (και τετράδιο θεματικών δραστηριοτήτων αν αυτό κρίνεται απαραίτητο). Το μάθημα θα πρέπει επίσης να υποστηρίζεται από κατάλληλο εποπτικό υλικό όπως χάρτες τοίχου, υδρόγειο σφαίρα, διαφάνειες, βιντεοταινίες, ταξιδιωτικά βιβλία, βιβλία και περιοδικά με πληροφοριακό γεωγραφικό περιεχόμενο και κατάλληλα λογισμικά (που καθορίζονται με αποφάσεις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου) (ΥΠ.Ε.Π.Θ. 2002).

Σύγκριση – Συμπεράσματα

Το υλικό που χρησιμοποιείται στο ελληνικό σχολείο σήμερα ανήκει κυρίως στα παραδοσιακά εποπτικά μέσα διδασκαλίας, όταν σε χώρες όπως η Αγγλία και οι ΗΠΑ χρησιμοποιούνται συστηματικά όχι μόνο η τηλεόραση και το video, αλλά σχεδιαστικά πακέτα καθώς και ειδικά λογισμικά για την κατασκευή χαρτών (GIS) (Ρέλλου & Λαμπρινός 2004). Ήδη παρουσιάστηκαν για τις ΗΠΑ τα απαραίτητα εργαλεία για τη διδασκαλία του μαθήματος. Στα προγράμματα σπουδών της Αυστραλίας δίνονται απαραίτητα ως πηγές για κάθε διδακτική ενότητα κατάλληλες σελίδες στο διαδίκτυο.

Πανελλήνια έρευνα σε μαθητές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (Κατσίκης κ.ά. 2004) απέδειξε ότι στην πλειοψηφία των σχολείων του ελλαδικού χώρου χρησιμοποιούνται, κατεξοχήν, τα παραδοσιακά-συμβατικά μέσα διδασκαλίας. Κατά προτεραιότητα ο χάρτης, με χρήση στο 65% των περιπτώσεων, η υδρόγειος σφαίρα (40%), φωτογραφικό υλικό (εκτός βιβλίου) 34% και άτλαντες (31%). Σε πολύ μικρότερο ποσοστό παρεμβάλλονται στη

¹ Τα Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών (Γ.Σ.Π.) είναι εργαλεία για τη λήψη αποφάσεων και όργανο για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη, το οποίο αποτελείται από μια βάση δεδομένων που περιέχει για μια έκταση στοιχεία προσδιορισμένα στο χώρο και από την άλλη από διαδικασίες και τεχνικές για τη συστηματική συλλογή, ενημέρωση, επεξεργασία και διανομή των στοιχείων. Η βάση ενός Γ.Σ.Π. είναι ένα ενιαίο σύστημα γεωγραφικής αναφοράς, το οποίο διευκολύνει τη σύνδεση των στοιχείων μεταξύ τους καθώς και με άλλα συστήματα που περιέχουν στοιχεία για τη γη (Μανιάτης 1996:29, Environmental Systems Research Institute-ESRI 1995:1).

γεωγραφική διδακτική πράξη μέσα σύγχρονης τεχνολογίας όπως διαφάνειες, εκπαιδευτικό λογισμικό ή χρήση διαδικτύου. Η έλλειψη της κατάλληλης χρήσης εποπτικών μέσων διδασκαλίας οδηγεί σε δασκαλοκεντρικές μεθόδους διδασκαλίας, απώλεια της αυτενέργειας, της αναζήτησης του νέου, της σύνθεσης, της συσχέτισης και της ευχαρίστησης (Κατσίκης 2001).

Σε έρευνα που διεξήγαγε η Επιτροπή Γεωγραφικής Εκπαίδευσης της Παγκόσμιας Γεωγραφικής Ένωσης (Κατσίκης 2004) σε 42 χώρες απ' όλο τον κόσμο με σκοπό τη διαπίστωση της κατάστασης της γεωγραφικής εκπαίδευσης, διαπιστώθηκαν σχετικά με τη χρήση των διδακτικών μέσων τα εξής:

Πίνακας 1:Χρήση διδακτικών μέσων στο Δημοτικό

Εκπροσώπηση	Εγχειρίδιο	Άτλας	Video	Φωτογρ.	Λογισμικά	GIS
Πολύ ισχυρή	11	4	1	1	0	0
Ισχυρή	13	16	10	13	4	0
Μέτρια	12	10	19	2	10	2
Ελάχιστη	5	9	10	7	17	10
Μηδενική	3	5	4	2	13	31

Πηγή: Κατσίκης 2004

«Τα λεγόμενα παραδοσιακά εποπτικά μέσα εξακολουθούν να διατηρούν το προβάδισμα έναντι των προϊόντων της σύγχρονης τεχνολογίας σε επίπεδο συχνότητας χρησιμοποίησής τους κατά τη διδασκαλία του γεωγραφικού μαθήματος. Παρά τις σημαντικές αλλαγές που έχουν επέλθει κατά τα τελευταία χρόνια όσον αφορά την παιδαγωγική θεμελίωση αλλά και την τεχνολογική εξέλιξη των διδακτικών μέσων, λίγα είναι τα σχολεία τα οποία έχουν κάνει πράξη την παραπάνω άποψη και στα οποία γίνεται συστηματική χρήση των προϊόντων της σύγχρονης τεχνολογίας» (Κατσίκης 2004).

Ανεπαρκέστατη είναι και η χρήση του διαδικτύου δεδομένου ότι υπάρχουν ελάχιστες ειδικευμένες στη γεωγραφία ιστοσελίδες στα ελληνικά, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες χώρες, όπου υπάρχει τεράστια προσφορά πληροφοριών, ακόμη και σχεδίων μαθημάτων από επίσημους φορείς της εκπαίδευσης (για την Αγγλία από το Υπουργείο Παιδείας και Δεξιοτήτων DfES: Department for Education and Skills στο δικτυακό τόπο www.standards.dfes.uk/schemes2geography/, για την Αυστραλία (Νέα Νότια Ουαλία) το πρόγραμμα σπουδών και οδηγίες για κάθε διδακτική ενότητα δίνονται στην ιστοσελίδα της Επιτροπής Σπουδών <http://k6.boardofstudies.nsw.edu.au/hsie/>, για την Ιταλία η Ένωση Ιταλών Διδασκόντων της Γεωγραφίας διατηρεί την ιστοσελίδα <http://www.aiig.it/>, ενώ για τις Η.Π.Α μπορεί κανείς να αρχίσει την αναζήτηση από το δικτυακό τόπο <http://www.nationalgeographic.com/>).

Το μάθημα της γεωγραφίας που από τη φύση του απαιτεί υπαίθριες δραστηριότητες δεν μπορεί να διδάσκεται μόνο μέσα στην αίθουσα. Ο Foskett (1999), συνοψίζοντας άλλες εργασίες, καταλήγει σε τρεις παράγοντες που καταδεικνύουν την εκπαιδευτική αξία της εργασίας πεδίου (fieldwork): α) υπάρχει σχέση υψηλής απόδοσης στη Γεωγραφία και παρουσίας της εργασίας πεδίου στο σχολικό πρόγραμμα, β) η εκπαιδευτική ψυχολογία υποστηρίζει ότι η βιωματική μάθηση βοηθάει στα προσδοκώμενα αποτελέσματα μάθησης και γ) έρευνες κατά τη διαδικασία της εργασίας υπαίθρου δείχνουν ότι υπάρχει γνωστικό και συναισθηματικό κέρδος (σύνδεση με την πραγματικότητα, συνεργατικότητα, ενεργός συμμετοχή στη μάθηση, επίλυση προβλημάτων...). Τα Προγράμματα Σπουδών πρέπει να δίνουν τη δυνατότητα στον εκπαιδευτικό να οργανώνει δραστηριότητες έξω από την αίθουσα (εργασία πεδίου), όπως προβλέπει η διδασκαλία του μαθήματος σε άλλες χώρες π.χ. Μεγάλη Βρετανία, ΗΠΑ (Ρέλλου & Λαμπρινός 2004). Στην Αγγλία η ενσωμάτωση της εργασίας

πεδίου στο πρόγραμμα έχει υποστηριχτεί μέσα από πολλές μελέτες, αποτέλεσε μια παραδοσιακή τακτική των σχολείων και εξακολουθεί για τα περισσότερα σχολεία, αν και περιορισμένη για λόγους ασφάλειας και κόστους (Foskett 1999). Άλλωστε ανατρέχοντας κανείς στα αναλυτικά προγράμματα για τη Γεωγραφία των χωρών που παρουσιάστηκαν παραπάνω, είναι εύκολο να διαπιστώσει τη σημασία που δίνεται στις δραστηριότητες πεδίου, κάτι που συνιστάται μεν στο αντίστοιχο ελληνικό πρόγραμμα (*πραγματοποίηση ερευνών πεδίου για την εξερεύνηση του φυσικού περιβάλλοντος και την επίλυση πραγματικών προβλημάτων- επισκέψεις σε χώρους που σχετίζονται με το μάθημα της Γεωγραφίας π.χ. Αστεροσκοπείο, Μετεωρολογική Υπηρεσία, κτλ*), αλλά δύσκολα εφαρμόζεται. Είναι γνωστή η δυσκολία μετακίνησης των μαθητών -ειδικότερα μιας μεμονωμένης τάξης- του ελληνικού σχολείου, αλλά και η έλλειψη ενημέρωσης και εμπειρίας των εκπαιδευτικών και η πίεση χρόνου από το πρόγραμμα.

Επίλογος

Μελετώντας τα προγράμματα σπουδών των χωρών που παρουσιάστηκαν παραπάνω διαπιστώνονται τα εξής:

Δεν παρατηρούνται σημαντικές διαφορές στα προτεινόμενα παραδοσιακά διδακτικά μέσα για τη Γεωγραφία, αφού είναι τα ίδια σε όλες τις περιπτώσεις. Όμως, στην περίπτωση εμπλοκής στη μαθησιακή διαδικασία των νοητικών χαρτών και των πιο προηγμένων λογισμικών σχετικών με χωρικές πληροφορίες, φαίνεται ότι στο ελληνικό πρόγραμμα σπουδών δεν δίνεται ιδιαίτερη έμφαση. Υπάρχει μόνο μια γενικόλογη αναφορά- παραίνεση στους στόχους του ΑΠΣ «*οι μαθητές πρέπει να αποκτήσουν ικανοποιητικούς νοητικούς χάρτες της επιφάνειας της Γης*», μόνο που ο ρόλος του νοητικού χάρτη δεν είναι μια εγκεφαλική «*φωτοτυπία*» του ανάγλυφου της γης. Δυσκολία παρατηρείται ακόμη στη χρήση του διαδικτύου, καθώς είναι ελάχιστες οι ιστοσελίδες στα ελληνικά με θέματα σχετικά με τη διδασκαλία της Γεωγραφίας, κυρίως ως υποστηρικτικό υλικό για το δάσκαλο. Επίσης εμπόδιο παραμένει η μικρή για την ώρα εμπλοκή των νέων τεχνολογιών στη μαθησιακή διαδικασία εκ μέρους των εκπαιδευτικών.

Με δεδομένο το γεγονός ότι το ΑΠΣ Γεωγραφίας *συνιστά επιτυχημένη έκφραση των σύγχρονων απόψεων τόσο της επιστήμης της Γεωγραφίας όσο και των Επιστημών της Αγωγής* (Κατσίκης 2002), εκείνο που τελικά φαίνεται να έχει σημασία είναι ο τρόπος και η συχνότητα χρήσης των διδακτικών μέσων, η επάρκειά τους στα σχολεία και κυρίως η γνώση της σωστής ενσωμάτωσής τους στη διδασκαλία της Γεωγραφίας (παράλληλα με τη γνώση του περιεχομένου του μαθήματος). Σημαντικό ρόλο στην βελτίωση της κατάστασης της γεωγραφικής εκπαίδευσης διαδραματίζει και η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στο αντικείμενο της Διδακτικής της Γεωγραφίας, της οποίας η έλλειψη και η αναγκαιότητα έχει υπογραμμιστεί από πολλούς μελετητές (Ρέντζος 1984, Κατσίκης 2001, Τσουνάκος κ.ά. 2002, Κλωνάρη 2004).

Παραπομπές

- Κατσίκης, Α. (2001). Γεωγραφία και Γεωγραφική Εκπαίδευση: Αιτιολογία της Κρίσης – Πρόταση Ανανεωτικής Παρέμβασης, *Γεωγραφίες*, 2, 15-29
- Κατσίκης Α. (2002). Τα νέα Προγράμματα Σπουδών Γεωγραφίας της Α/θμιας Εκπαίδευσης- Κριτική θεώρηση, *Διδασκαλία των Φυσικών Επιστημών – Έρευνα και Πράξη*, 2, 32-36
- Κατσίκης, Α. (2004). Διεθνές Πρόγραμμα Αξιολόγησης της Γεωγραφικής Εκπαίδευσης, *Διαπιστώσεις- Προοπτικές*, 7^ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο της Ελληνικής Γεωγραφικής Εταιρείας, 523-530. Μυτιλήνη
- Κατσίκης, Α., Καλαϊτζίδης, Δ., Τσακνίδου Ελ. (2004). Απόψεις, στάσεις, προσδοκίες των μαθητών Β/βάθμιας Εκπαίδευσης για το μάθημα της Γεωγραφίας- Συνοπτικά αποτελέσματα

- μιας πανελλήνιας έρευνας, 7^ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο της Ελληνικής Γεωγραφικής Εταιρείας, 539-546. Μυτιλήνη
- Κλωνάρη, Αικ. (2004). Οι απόψεις εκπαιδευτικών της Α/θμιας Εκπαίδευσης για το μάθημα της Γεωγραφίας, 7^ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο της Ελληνικής Γεωγραφικής Εταιρείας, 602-608. Μυτιλήνη
 - Λαμπρινός, Ν. (2001). Διδακτική της Γεωγραφίας. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ
 - Λαμπρινός, Ν., Χατζηπαντελής, Θ., Γρατσωνίδης, Α. (2002). Η άποψη των μαθητών της Στ' τάξης του Δημοτικού Σχολείου για το μάθημα της Γεωγραφίας, Σύγχρονη Εκπαίδευση, τ.122, 102-108
 - Μανιάτης, Γ. (1996). Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών Γης-Κτηματολογίου. Θεσσαλονίκη: Ζήτη
 - Μπονίδης, Κ. (2004). Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας. Αθήνα: Μεταίχιμο
 - Ρέλλου, Μ., Λαμπρινός, Ν. (2004). Η στασιμότητα της γεωγραφικής εκπαίδευσης από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο, 7^ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο της Ελληνικής Γεωγραφικής Εταιρείας, 547-554. Μυτιλήνη
 - Ρέντζος Γ. (1984). Γεωγραφική εκπαίδευση. Αθήνα: Επικαιρότητα
 - Τσουνάκος Θ., Γαλάνη Λ., Περάκη Β.(2002). Οι επιμορφωτικές ανάγκες των εκπαιδευτικών όπως προκύπτουν από τα Προγράμματα Σπουδών της Γεωγραφίας, στο Κόκκοτας κ.ά.(επ.) Πρακτικά 1^ο Πανελλήνιου Συνεδρίου «Η Διδασκαλία των Φυσικών Επιστημών στην Κοινωνία της Πληροφορίας», 781-787. Αθήνα: Γρηγόρη
 - ΥΠΕΠΘ-Π.Ι. (2002). Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης
- Board of Studies NSW (1998) Human Society & Its Environment K-6 Units of Work. Sydney Board of Studies NSW, διαθέσιμο στο <http://k6.boardofstudies.nsw.edu.au/hsie/> (19-5-2006)
 - Board of Studies NSW (2004) Information for Parents and the Community about the Mandatory Courses in Years 7-10 στο www.boardofstudies.nsw.edu.au (24-3-2006)
 - Environmental Systems Research Institute -ERSI (1995), Explore Your World with a Geographical Information System- A Teaching Supplement for Grades 5-12 Introducing Basic GIS Concepts and Components, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.esri.com/industries/K-12/download/docs/explore.pdf> (ανάκτηση 5-5-2006)
 - Foskett, N. (1999). Fieldwork in the Geography Curriculum-International Perspectives and Research, International Research in Geographical and Environmental Education 8(2), 159-163
 - Kerski, J. (2001). A National Assessment of GIS in American High Schools, International Research in Geographical and Environment Education, 10 (1), 72-84
 - Le Metais, J. (2003). International Trends in Primary Education INCA Thematic Study No. 9 διαθέσιμο στο http://www.inca.org.uk/pdf/thematic_study_9.pdf (4-7-2006)
 - MIUR (2002). Raccomandazioni per l' attuazione delle Indicazioni Nazionali per i Piani di Studio Personalizzati nella Scuola Primaria.Rome: Ministero dell' Istruzione dell' Universita e della Ricerca (MIUR), διαθέσιμο στο http://www.istruzione.it/news/2002/allegati/sperimentazione/raccomandazioni_primaria.pdf (ανάκτηση 20-12-2005)
 - MIUR (2004).Indicazioni Nazionali per i Piani di Studio Personalizzati nella Scuola Primaria.Rome: Ministero dell' Istruzione dell' Universita e della Ricerca <http://www.istruzione.it/ministro/comunicati/2004/allegati/all -b.pdf> (15-09-2006)
 - NAEP Geography Consensus Project (n.d.), Geography Framework for the 1994 and 2001 National Assessment of Educational Progress, National Assessment Governing Board U.S. Department of Education, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://www.nagb.org/pubs/gframework2001.pdf> (ανάκτηση 26-3-2006)
 - Novak, J. (n.d). The theory underlying concept maps and how to construct them. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο <http://cmap.coginst.uwf.edu/info> (12-12-2005)

- O'Donnell, S. (2004), International Review of Curriculum and Assessment Frameworks: Comparative tables and factual summaries. London: Qualifications and Curriculum Authority (QCA) διαθέσιμο στο <http://www.inca.org.uk/pdf/comparative.pdf> (ανάκτηση 4-6-2006)
- Pennsylvania Department of Education (2002). Academic Standards for Geography-Final Form, 1-22, διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο www.pde.state.pa.us/stateboard-ed/lib/stateboard-ed/pdf/geography.pdf (5-06-2006)
- Qualifications and Curriculum Authority QCA (2004). Geography 2002/3 annual report on curriculum and assessment. London: QCA